

VISSZHANG

Klebensberg Kunó gróf vezércikke Nagyszegedről (Pesti Napló, nov. 13.): „...talán részben reparálhatjuk is a kiegyezés korának egyik legnagyobb hibáját, a vidéki városok szisztematikus és tervszerű gyöngítését. Majdnem odáig jutottunk, hogy az egész ország egy megyéből és egyetlen városból áll. Ezzel az állapottal szemben igazságosabb várospolitikára van szükség. Hiszen Poroszországnak és Olaszországnak is az az ereje, hogy Berlin mellett ott van Köln és Frankfurt, Róma mellett Milánó, Turin és Nápoly, amelyek számottevő gazdasági és művelődési gócpontok ... Igazi kulturgócpont csak az, ahol egyetem is van. Egyetemével Szeged belép a nagy kultúrvárosok sorába és lassanként kialakulnak Nagy-Szeged körvonalai ... Az élet eleven árja hömpölyög végzetyszerűen tovább. Fejlődésünk olyan irányt látszik venni, amely a nagy vidéki közművelődési gócpontok kifejlődésének kedvez. Kibontakozásban vannak Nagyszeged körvonalai“.

*

Serédi Jusztinián egyik nyilatkozatából: „Azt akarom, hogy az egyetemes Egyház fontos kormányzati kérdéseiben Magyarország hercegrimása is hallassa a szavát“. (Nemzeti Ujság, dec: 10..)

*

A Nemzeti Ujság vezércikkéből: „Most, íme, a pannonhalmi bencés szerzetes,. a cserepes mester sok éjszakát könyvek mellett átvirrasztott fia, a kis falu gyermeke kerül a magyar katolikus papság élére s ebben a tényben csodálatos gondviselészerű erővel nyilatkozik meg a keresztény demokrácia“.

*

Milotay István az új magyarság legfájóbb érzéseit idézte egyik vezércikkében (Magyarság, nov. 13.): „... Senkink sincs. Tudod, mit jelent ez egy betyárnak, egy rabnak, egy nemzetnek? És tudod milyen egyedül van az, aki ezt az érzést szívében hordja? Szegény Ady Endre, aki annyira gyűlölte ezt a Hortobágyot, ezt a züllött sivatag pusztát, éppen azért, mert annyira szerette s mert érezte, hogy végzetesen egy és elszakadhatatlan tőle, mert annak is ugyanaz a magánosság, ugyanaz a testvértelenség zokog züllött némaságában, – szegény Ady Endre Párisba menekült ez elől az érzés elől, az embersűrűs gigászi vadonba, hogy ott próbáljon feledést és mámort előle s hogy ott ugyanúgy ne tudjon szabadulni tőle. És Tisza István nem ugyanezt hordozta magában, a rideg külsőségek, a kálvinista puritanizmus kőszobor arcvonásai, az óvatos, a Bécshez alkalmazkodó magyar gondolat alatt, mélyen, a szív olyan geológiai mélységeiben, ahol ezer esztendő emlékei és érzéseai vannak elásva, nem ugyanazt az ázsiai pusztát, ezt az ázsiai keservet és egyedüliséget? Nem ezt táncolta ki, vagy inkább nem ez előtt táncolt áhítattal, hogy így áldozzon neki, féléjszakán át, ingújjra vetkőzve, ugyanezekre a hangokra, amelyek most itt zokognak ennek a szegény öreg rongyos muzikusnak a vonóján? És Andrassy Gyula, a tiszai nádások partján nem ezt mondja nekem: akkor lesz vége a magyarságnak, mikor ez az érzés utolsót lobban benne, hogy nélkül az érzés nélkül nem lehet magyar politikát csinálni és evvel pedig olyan-olyan nagyon nehéz ... Maholnap egyedül maradunk, nemcsak a világon, de itthon Magyarországon is. Ki emlékeznék még itt Tonuzóba, Ady Endre vagy Tisza István bánatára és egyedüliségére? A Hortobágyra szorultunk, ebbe az ütött-kopott vak csárdába, egy vak öreg cigány mellé. Vágd ki az ablakot, megfulladunk itt ebben a dühítő egyedüliségben! Hadd jöjjön be a hortobágyi szél, hadd nézzen be ránk a hortobágyi hold. Te meg csak húzd tovább ott az ajtó sarkában, te öreg rongyes... ! Nem a Vörösmarty vén cigánya vagy te?...“

*

Pintér Jenő-folyóirata, az Irodalomtörténet javasolja a Széphalom ismertetése kapcsán: „Most már szükség volna egy olyan könyvre, mely időrendben összeállítja a modern író (Ady Endre) és a magyar irodalomtudomány viszonyának fejtegetése során eddig felvetődő kérdéseket“. (1927: 257.)

*

Szabó Dezső írja Zugligeti Leveleiben a magyar nyelvről: „Az irodalmi magyar nyelv ma Európa egyik leggazdagabb, legtöbb húrú hangszere a humánium kifejezésére: Tudom, hogy fájdalmat okozok Magyarországon, ha föl hívom a figyelmet: hogy magyar dolgot nemcsak gáncs, de dicséret és csodálat is megilleshet ... A magyar nyelv, mint irodalmi nyelv: a kifejezés és művészi szuggesztív gazdaságában ma fölötte áll a francia, olasz és német nyelveknek ... Ez a nyelv az emberileg elérhető határokig meg tudja mondani a pozitív képzettartalommal nem bíró halkabb lelki suhanásokat, a lélek sokszor alig észrevett mellékzöngéit, sejtéseit a világ ujjai alatt“. (Esti Kurir, 1927 nov. 27.)

*

Végre egy lelkes elismerés Babits Mihály számára a szélső jobboldalról: „A diadalmas magyar nacionalizmus lassú lángrakapásának útját sokkal inkább jelzi Babits Mihály megrendítő regénye: a Halálftai, mint a Tébe elnökének szárnalmas, elmúlt világ gyöngeségeibe és nem maradandó értékeibe kapaszkodó

Kossuth-drámája". (Zsilinszky Endre cikke, Magyarország nov. 10.)

*

Gyulai Pál modernségéről és Beöthy-Rákosi maradiságáról ír Dóczy Jenő a *Magyarországban* (okt. 30.): „A Beöthy-Rákosi csoportot a régi tekintélyek fétis-szerű bálványozása, irodalmi, művészeti kérdésekben türelmetlen konzervativizmus jellemezte Gyulai Pálék kisebb csoportjával szemben, mely utóbbi minden konzervativsága mellett sohasem volt a haladás kerékkötője és sohasem merült el a meddő presztizs-kultuszban. Irodalmi fejlődésünknek végtelen nagy kára, hogy Gyulai, aki egyformán utálta az irodalmi és hazafias frázisokat, sajnos, nem tudott szélesebb körben hatni és a közönség teljesen telítődött a Beöthy-Rákosi-féle elfogult, szűk látókörű ideológiával, minden izlésbeli újítástól való elzárkózással“.

*

Az új magyar konzervativizmust pedig így fogalmazza meg ugyanott Dóczy Jenő: "Haladásra, nemzeti radikalizmusra nagyobb szükség van ma, mint Ady idejében, ép a konzervativizmus érdekében ... Könnyen végzetes lenne a közlés fejlődésére, ha az új nemzedék nacionalista része rá nézve kompromittáló látszattól menekülendő, megtagadná Ady költői forradalmát és az irodalmi haladás nagy elvét s gyáva kompromisszumot kötne a régi nemzedék izlésével". (Ennél pregnansabban még nem fejezték ki, mért szolgálja Ady nemzedéke igazabban a magyar jövőt, mint azok, akik a milléniumi ideológiába akarják visszakanyarítani a magyar lelkiség hajóját.)

*

A debreceni egyetem tanrendjében olvassuk a nyelvészeti és irodalmi előadások között: „Az Ady-kérdés. Heti 2 óra. Kedden d. u. 5–7-ig. Dr. Zsigmond Ferenc egyetemi magántanár, az I. sz. tanteremben“.

*

Anatole Franceról Henri Tronchon mesél el bennünket közelebről érdeklő dolgokat a *Revue des Etudes Hongroises* legújabb számában: „Magyar szót nem igen ismerhetett többet, mint a puszta, meg a fokot. Folyóiratcikkekből szedte ezeket is és titkárnőjét, Bölöni Györgynét bosszantgatta velük ... Bölöniné gyakran beszélt neki a szóke Dunáról, Budáról, ahol France sohasem járt, de ahová gyakran szeretett volna elmenni, hogy lássa Magyarországot, amelyet exotikus, csodaszép országnak képzelt. Talán mégis csak eljutok egyszer a maga Budájába, szeretnék oda eljutni – mondotta Anatole France. Minő nagy esemény lett volna ez Magyarországon, hol annyi fordításban ismerik őt és ahol annyian olvassák őt eredetiben! Hogy ünnepelték volna, még azok is, akik megütköznek egy-egy írásán! Bölöniné mesélt neki szülőföldjéről, Erdélyről is, és a finom izlésű elme szívesen vette az ilyen csemegéket ...“

*

Erdély kapcsán Adyról is szó esett köztük. Anatole France újjai simogatták a *Vér és Arany* kötetét. Bölöniné többször lefordított neki hirtelenében egy-egy szép verset, amikben pogány erő izzott. Gyakran vitatkoztak is Adyról. A halálraitélt költőnek különös, megkapó, szomorú és gyötrelmes tekintete; az önmagával, távoli magyar eredetével és minden szerelmével harcban álló Ady Andre fölkaparta az öreg bölcsnek nyugalmas derűjét. Parázs alatt izzó zseni – mondotta róla. És ilyenformán próbálta meghatározni a magyar költőt: Türelmetlen, nyugtalan lázadó, de a lelke mélyén békevágyó. Beleegyezett, hogy a „vad zseni“ „lebűvölő arcát“ a Baudelaire portréja mellé tegyék: Baudelaire mellé, akit Ady annyira szeretett. Egyszer kijelentette titkárnője előtt: „Nos hát, szeretem a maguk Adyját. Meg van velem elégedve?“ A Génie Latin szerzője meg is ígérte, hogy tanulmányt ír a Bakony-imádó Adyról. Milyen lett volna ez a tanulmány? Bizonyára hiányos, de mélyreható; értékes dokumentuma a francia–magyar szellemi kapcsolatoknak, a két faj mai szembesítésének. Egy aggastyán terve volt, egy este elhatározása. Minő kár, nemcsak Ady dicsőségére, hanem talán a franciák számára is, hogy a terv sohasem valósult meg – ezekkel a szavakkal fejezi be Tronchon rövid elmefuttatását.

*

Kozma Andor nyilatkozata bizonyára a legmakacsabb hitetleneket is az Ady tehetségéről alkotott véleményünk revidálására fogja bírni: „Mikor ebben, a nálunk jóval ifjabb költői nemzedékben olyan eruptív s olyan elsodró erejű hatalmas lírikus támadt, mint Ady, aki lázas hevében minden szent és nem szent hagyományon átszáguldo nagyvérű pegazusán dacosan rohant dalolva a maga egyéni útján az új khaosza, – csoda-e, hogy hozzá nem mérhető kortársai teljes jóhiszeműséggel rohantak utána?! A fátum úgy akarta, hogy a nemzet katasztrófája, amelyet Ady jósul eleve megérezett, csakugyan bekövetkezzék. Ő maga ezt nem élte túl és én tudom, hogy ő a nemzeti bukáson kétségbeesve halt meg“. (Nemzeti Ujság, dec. 3.)

*

Ady Andre végre megéri azt is, hogy nemcsak ifjú szívekben él, hanem a régebbi generáció is megértő érdeklődéssel közeledik feléje. Mihelyt az Akadémia bevonja tudományos vizsgálatai körébe Ady világát: remélni lehet, hogy ennek az új szimpatihának melegénél mély igazságok jönnek fölszínre. A középkori magyar irodalom legalaposabb ismerője, Horváth Cyrill cikksorozatát indította a Budapesti Hírlapban Ady Andre hitéről és erkölcséről. A nemrég még dúrván támadó B. H. most tárgyilagos elmélyedéssel idézi és boncolja Ady sorait:

„Ady ismerte Spinoza pantheisztikus világfelfogását: minden ami van és történik, egyetlen ős-szubstanciának a módosulata és megnyilatkozása. Lényegében magáévá tette a zsidó filozófus tanítását, csak az ős-szubstancia nevét cserélte föl modernebbel és hangzatosabbal: az Élettel. A theozófusokkal egyetértve azt mondta, hogy minden, ami van és történik, nem egyéb az ezernyi alakba öltöző Életnél, az ős életfolyónak egy-egy hullámánál, cseppjénél, megmozdulásánál. Az Élet minden és az Élet az Isten ...“

*

Első eset, hogy magyar és olasz írók között a két ország nyelvén irodalmi vita folyik. Mikor híre jött, hogy a múlt évi Nobel-díjat Grazia Deledda kapta, Lakatos László a Pesti Naplóban gúnyos cikket írt az olasz írónőről. Néhány nap múlva ugyanebben a lapban Erdős René védelmébe vette a svéd Akadémia koszorúsát, Oskare di Franco pedig a Corriere della Sera-ban foglalt állást Lakatos támadásával szemben, aki viszont a Pesti Naplóban újólág kifejezte elutasító véleményét. Erre Oskare di Franco éles hangon válaszolt a Nemzeti Ujság dec. 7-i számában: „... Az Ön cikke, Lakatos úr, nem kritika. Giccs. Közönséges giccs. És itt nem félreértésről van szó, mert szerencsére többen vagyunk olaszok, akik Petőfi Sándor nehéz, de zengzetes nyelvét jól megértjük és beszéljük. Itt csak goromba, dúrva és izléstelen kirohanásról van szó, amelyet Ön Olaszország legnagyobb írónőjével szemben elkövetett. Ezt a páratlan és izléstelen kifakadást akartam ismertetni a Corriere della Sera olvasóival, hozzáfűlve még azt, hogy szerencsére akadt Magyarországon író, aki Önnek jó leckét adott. Olvassa el újra Erdős René cikkét, amelyet teljesen aláírok ...“

*

Lakatos László védekező cikke Pirandello világirodalmi nagyságát emeli ki a Nobel-díjas szicíliai írónővel szemben: „Nem Olaszországot, nem az olasz népet, nem az olasz géniust kritizáltam, amikor úgy véltem, hogy él ma író, aki Grazia Deleddánál érdekesebb egy olyan világitűntetésre, mint a Nobel-díj. Hogy él-e? Hiszen itt van – Pirandello. Luigi Pirandello, az írás és gondolkodás páratlan művésze, akinek csodálatos munkássága egészen új perspektívákat nyitott meg az emberi lélekben és az emberi művészetben. Milyen boldog lettem volna, ha a Nobel-díjat ez a kiváltságos költő és gondolkodó kapja meg nemcsak azért, mert ő Pirandello, hanem őszintén bevallom, azért is, mert Pirandello – olasz, Itália gyermeke, Itália művésze, Itália bölcse“.

*

Ravasz László cikke – Ady vallásosságáról – méltán keltett feltűnést a Magyar Szemle nov. számában. „Makkai nem a keresztyén dogmatika vagy közfelfogás szellemében mondta Adyt az egyetlen vallásos költőnek – írja Ravasz László. – Ő a religiosum fogalmát lélektanilag és vallástörténetileg értette . . . Mert vallás ám az is, mikor a néger fétisét megköpökdi, beszennyezi, tengerbe dobja. Vallás az is, mikor a szerelem vagy a termékenység istennőjét forró érzékiség szertartásaiban, kultikus prostitúcióival tisztelik. Vallásos szertartás a részeg bacchánsnők rikoltozó paráznasága, vagy Siva előtt a bőrnek és húsnak testiünkről önnön kezünkkel való letépeése; vallás a szent Ganges forró, szennyes habjaiba való szertartásos befullasztása gyűlölt régi éniünknek. Vallás az istenek párbajában való halálos részvétel, az egyiktől a másikhöz való pártolás, a legyőzött istennel való dacos együtthalás. Mindezekben azonban a szív kielégületlen, panaszos; tobzódása mellett is szomorú; halkan epedő, vagy harsogva jajgató. Ez az a kielégítetlen nyugtalanság, amelyben nem leli otthonát a szív addig, amíg el nem érkezik az egyetlen pihenő helyre, a kereszt lábaihoz. Ady ilyen értelemben vallásos költő, sőt még élesebben kifejezve, ilyen értelemben kétségtelenül az egyetlen magyar vallásos költő, mert ilyen érzéseket, vallásos megrendüléseket más magyar költő tudtommal kifejezésre nem juttatott. Ő az új magyar pogányság magát tépő, véres, körmű hívője, aki sokszor leült síró prozelitusnak a kereszténység pitvarában. De beljebb nem került soha. Fájdalom, ő olyan ádvént, amelynek nincs karácsonya“.

*

A „Száz %“ című folyóirat vezércikket követett el „Négy egyetlen, egymillió analfabéta“ címmel. A cikkirő téved. Analfabéta eggyel több van, mint ő gondolja ...

*

Pasteiner Gyula emlékét idézi Gerevich Tibor a Magyar művészet jelentősége című dolgozatában: „Európai volt és magyar, szakmájában oszlopos típusa annak a magyar tudós nemzedéknek, melyet az Európába ki nem tekintő rövidlátót és a csak Európát, egy karikirozott Európát látó kozmopolita radikálisok torzónak maradt, keverék generációja váltotta fel“ . (Magyar Szemle, 1927:244.)

*

Alexander Bernát halálát az elhunythoz méltatlan nekrológokban regisztrálta a magyar sajtó. De idézhetjük Szemere Samu szép sorait: „Ezt az egész roppant tevékenységet azonban – ezt is meg kell mondani – minden tudományos objektivitása mellett nemzeti szellem hatotta át. Alexander az ő rendkívüli képességeit, amelyek arra determinálták, hogy európai hírű tudóssá legyen, egészen a nemzeti műveltség szolgálatába állította. A Filozófiai Írók Tárával, amelyet felejthetetlen barátjával, Bánóczi Józseffel együtt alapított, felébresztette itthon a filozófiai érdeklődést, saját fordításaival és értekezéseivel az európai filozófia gondolatvilágát megközelíthetővé tette a magyar olvasó számára és világos, kifejező, hajlékony filozófiai nyelvet teremtett, úgy, hogy a modern magyar filozófia egyik megalapítóját kell látnunk benne. Mint egyetemi tanár a

filozófiailag művelt tanárok nemzedékeit nevelte a magyar középiskolának. Mint az országos közoktatásügyi tanács tagja évtizedeken keresztül résztvett e testület alapvető munkáiban. A nemzet nagy tanítója volt, aki népszerű, de mindig filozófiai magaslaton mozgó cikkeivel az élet legváltozatosabb jelenségeit magyarázta és bennük az életbölcesség nagy gazdagságát szórta el. Tanítványainak és olvasóinak számlálatlan serege bizonyára mindig melegséggel fog reá visszaemlékezni. Azok pedig, akik oly boldogok voltak, hogy közelében élhettek, akiknek megadatott, hogy életörömét és bensőségét, emelkedett bölcsességét és lelki harmóniáját csodálják és élvezzék, a magasabbrendű emberiség e tüneményéért mindig hálásak lesznek sorsuknak. és mint legdrágább élményt szívük szívében őrzik majd híven emlékét“.